

KÖNYVESPOLC

URBÁN MIKLÓSNÉ:

Fekete János élete és munkássága

A Móra Ferenc Közművelődési Egyesület és a Petőfi Sándor Városi Könyvtár közös kiadásával, átdolgozott és bővített formában jelent meg a *Fekete Jánosnak*, Kiskunfélegyháza díszpolgárának, a Kulturális Minisztérium Wlassics Gyula-díjával kitüntetett tanárának, Félegyháza helytörténete legjobb ismerőjének munkásságát föltáró bibliográfia. Ennek tanúsága szerint a jeles helytörténész 1959-ben kezdett el publikálni. Az 1960-a években közölt írásai még jobbára tudósítások, hozzászólások, bár a Petőfi-téma már 1960-ban megjelenik életművében.

Az első szorosabban helytörténetinek tekinthető írása a Félegyházi Közlönyben 1968. április 12-én jelent meg Asztalos Jánosról, a Kiskunfélegyházán elfogott kecskeméti ügyvédről, a szegény-parasztság tarthatatlan helyzetének föltárójáról. De a bibliográfiából is látszik, hogy már ekkor foglalkoztatták a településtörténet kérdései, hiszen 1974-ben jelent meg a 167 oldalas *Kiskunfélegyháza településfejlődése és utcaneveinek története* című nagylegzetű kötete. Sőt ennek egy részletét már 1973-ban publikálta *Petőfi emléke Kiskunfélegyháza tér- és utcaneveiben* címmel. Ezt követően írásainak zöme már helytörténeti jellegű tanulmány, vagy értékes ismeretterjesztés.

Munkásságának legjelentősebb része az 1990-es évekre esik. Ekkortájt, kilenc esztendőn keresztül meghaladta publikációinak száma az évi húszat. Ugyancsak ebben az időszakban, 1997-ben jelent meg a Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadásában a Félegyháza és környékének földrajzi neveit földolgozó 118 oldalas műve, majd 2001-ben a rendkívül jelentős *Kiskunfélegyháza utcanevei* című monográfia. Ezek és a cím szerint nem említett többi írás is ma már megkerülhetetlen minden Kiskunfélegyháza kultúrájával, hagyományával, településtörténetével foglalkozó kutató számára.

Fekete János azonban soha nem volt szobatudós, már csak azért sem, mert kutatásait nemcsak a könyv- és levéltárakban végezte, hanem azokat tepermunkával, az adatközlők által mondottak földolgozásával, verifikálásával egészítette ki. Így nem csoda, hogy 1988-ban alapító tagja lett a Kiskunfélegyházi Közművelődési Egyesületnek, amely épp az ő javaslatára vette föl 1993-ban Móra Ferenc nevét.

Szót kell ejtenem egy másik, helytörténetben jeleskedő kutatóról, a kötet szerzőjéről, a városi könyvtár nyugalmazott helytörténész könyvtárosáról, *Urbán Miklósnéról* is. Ő elsősorban könyvtáros és bibliográfus, ennek megfelelően nem dicsekedhet olyan sok publikációval, mint Fekete János. Ám az évtizedek során végzett gyűjtő és föltáró munkája a könyvtár helytörténeti gyűjteményében

és katalógusában áll a helytörténészek rendelkezésére. E könyvtárosi munka terméke lett 1971-ben az 1882–1971 közötti éveket föltáró helyismereti bibliográfia, majd az 1985-ben napvilágot látott *Kiskunfélegyháza történetének válogatott bibliográfiája*. Emellett azonban megírta a Hattyúház, valamint az országzászló történetét (2001), közreműködött Kiskunfélegyháza történeti olvasókönyvének (1985) létrejöttében, megszerkesztette a Petőfi Sándor Városi Könyvtár emlékkönyvét (2000) és 1995-ben megjelentette a *Könyvnapok – könyvhetek Kiskunfélegyházán 1929–1995.* című repertóriumát. *Nevezetes épületek, szobrok, emléktáblák, emlékművek Kiskunfélegyházán* című könyve pedig ugyancsak most látott napvilágot. A két, Fekete Jánosról publikált kötet között megjelentette a *Balanyi Béla* (1911–2002) kecskeméti levéltárigazgató (1994), *Mezősi Károly* (1907–1971) történész, irodalomtörténész (1996) és *Móra István* (1864–1957) költő, író (2000) munkásságát föltáró személyi bibliográfiákat. Mindegyik kitűnő munka a maga nemében.

Urbán Miklósné nagyon jól tudja, hogy a bibliográfia meglehetősen száraz műfaj. Épp ezért nem csupán könyvvezetési adatokat ad, hanem köztelével igyekszik több oldalról is bemutatni az illető személyt. Helyet ad a legjellemzőbb műveiből vett szemelvényeknek, a munkásságát méltató írásoknak is. Ezáltal mindenki számára „fogyasztható” lesz a kiadvány és jóval szélesebb körben lehet megismertetni az alkotót. A *Fekete János élete és munkássága* című bibliográfiában is így jár el.

Fekete János életművét *Luchmann Zsuzsanna* tanárnő méltatja a könyv elején az életrajz leglényesebb fordulóit is bemutatva. Ebből a portréból jól megismerhető Fekete János tevékenysége. Én mégis hozzátennék még egy ecsetvonást. Mindig az emberszeretet auráját érzem körülötte. Arcának legjellemzőbb vonása a mosoly. Nem a megkövült állandósult mosoly, hanem a „hallgatlak, most a tiéd vagyok, mert érdeklődöm irántad” mosolya.

A kiadvány második nagy fejezete a Félegyházi Közlöny rovatát idézve a *Honismereti mozaik* címet viseli és válogatást ad Fekete János írásaiból. Urbán Miklósné az életmű legjellemzőbb témáit igyekezett fölillantani a szemelvényekben. Így jelenik meg Móra István, Kossuth Lajos, Mezősi Károly és a Petőfi-kutatás, Móra Ferenc, a településtörténet, ünnepi keresztek, viharharangok, utcanevek.

Ezt követi a kéthasábosra szedett, folyamatos sorszámozású, de két fejezetbe tagolt bibliográfia: *Művei, írásai illetve Írások róla, munkásságáról, közéleti szerepléséről*. A bibliográfia időrendi fölépítésű, Fekete János publikációit 1959-től, a róla megjelent írásokat pedig 1954-től követi nyomon 2004-ig. Tétélei jól szerkesztettek, közérthetőek. A szerző alaposan kihasználja a cikkek tartalmának föltárására

az apró betűvel szedett megjegyzéseket. Egyetlen tételbe vonja össze az azonos közleményeket vagy ezek változatait. Ezzel nemcsak helyet takarít meg, de a használó is egy helyütt találja meg az írásokat, kényelmesebbé téve ezáltal a bibliográfia használatát. Ugyancsak egyetlen tételben közli a Fekete János kötetéről, írásairól megjelent recenziókat, kritikákat az ismertetett mű leírásával.

Nem szokás és épp ezért a munka külön érdeme a Fekete János-írások mellett található illusztrációk következetes föltüntetése. Ebben arcképek mellett szobrok, épületek, utcák fényképei egyaránt szerepelnek. Manapság nagyon megnőtt a képi dokumentumok iránti igény, így igazán csak dicsérni lehet ezt a sok többletmunkát kívánó megoldást, különösen, hogy négy oldalon, külön mutatóban föl is tárja ezek lelőhelyeit.

A könyvvézési összeállítást használhatóvá tévő mutató 22 kéthasábos oldalon egyetlen betűrendben tartalmazza a bibliográfiában előforduló személyek, földrajzi egységek, testületek neveit, a tárgyszavakat és a Fekete-írások címeit, ez utóbbiakat dőlten szedve. A szerző igen alaposan készítette el a mutatót, a bibliográfiai tétel minden visszakereshető elemét igyekezett visszatükrözni.

A kiadvány tartalmazza még a szerzője által földolgozott időszaki kiadványok jegyzékét, címeik rövidítéseivel és az egyéb rövidítések jegyzékét is. Tipográfiája kellemes hatású, jól tagolt, nagyon jól tördelt. Ugyanakkor a teljes bibliográfiai részben, a rövidítések jegyzékétől kezdve a mutató legvégéig előfő könnyíti meg a tájékozódást. Jelzi a város vezetésének a kultúra, a helyi hagyományok iránti elkötelezettségét, hogy támogatta a bibliográfia megjelentetését és *Ficsór József* polgármester úr megtisztelte a kiadványt a *Köszöntő* méltató sorraival.

Urbán Miklósné a *Bevezetés* cím alatt ad rendkívüli alaposággal és tömörséggel eligazítást a bibliográfia fölépítéséről és használatáról. A kiadvány szívós munkáról és alapos tárgyismeretről tesz tanúbizonyságot. Gratulálók hozzá és köszönjük a szerzőnek ezt az újabb kitűnő alkotást.

(Móra Ferenc Közművelődési Egyesület, Kiskunfélegyháza 2005.)

Gyuris György

KOVÁCS SÁNDOR:

Érd iskolatörténete

A nevelés formái és szinterei

Érdi Újság, Helytörténeti Füzetek sorozat, 5. kötet. Szerkesztette: *Dr. Kéringer Mária*

A dinamikusn gyarapodó, több mint 60 ezres lélekszámú Érd lakói körében fontos igényként fogalmazódott meg a település múltjára vonatkozó ismeretek összegyűjtése, földolgozása, közreadása. Ezt az igényt felismerve dr. Kéringer Mária levéltáros kezdeményezésére hívta életre Érd Város Önkormányzata a Helytörténeti Füzetek sorozatot,

melynek immár az ötödik kötetét veheti kézhez az olvasó.

A város honismereti irodalmának legújabb, hosszú évek óta várt kötete, az *Érd iskolatörténete, a nevelés formái és szinterei* című munka példaértékű, alapos adatgyűjtést, kitartó szorgalmat tükröző alkotás. Szerzője, Kovács Sándor, a Magyar Földrajzi Múzeum helytörténész-könyvtáros munkatársa, aki több mint két évtizede kutatja a város múltjának emlékeit. Számos sikeres kiállítás, helytörténeti vetélkedő, emlékeztetés tárlatvezetés fűződik nevéhez. Munkája során gyakran tapasztalta, hogy milyen fehér foltok vannak a helyi oktatás múltjának ismeretében. Részese volt az Érdi Krónika elkészítésének, s már ekkor célul tűzte ki, hogy az oktatás- és művelődés történetének érdi vonatkozásait önálló munkában dolgozza fel. Az elhatározást tett követte. Az eredmény követésre méltó. Kovács Sándor munkájában nemcsak érdi, hanem országos kitekintés keretében ágyazva a magyar történelem folyamatában vizsgálja az iskolakérdést. Támaszkodik a történetírók munkásságára, elemzi a XVIII–XIX. századi tanügyi törvényeket, s azok helyi hatásait. Figyelme kiterjed az iskolaépületekre, a tanítók személyére, az iskolák fenntartásának költségeire. Külön fejezetben tárgyalja az Eötvös-féle népiskolai törvény megvalósulását. Levéltári források felkutatásával teszi érthetővé, milyen küzdelmet kellett folytatniuk elődeinknek, hogy gyermekeiket iskoláztathassák. Megdöbbentő olvasni Kereskényi Gyula plébános 1895-ben kelt levelét, melyből kiderül, hogyan törölték a közköltségekből a tanítók fizetését.

A szerző utal azokra az országos eseményekre, melyek Érdet is befolyásolták az iskolák ügyét. Módszerének fontos erőnye, hogy szembeesíti a különböző érdekeket tükröző, eltérő szempontokkal érvelő forrásokat. Felderíti a személyes, olykor egyéni érdekektől vezérelt, iskolákat sem kímélő csatározásokat, az iskolafinanszírozás gondjait és ellentmondásait, a kölcsönfelvételek problémáit. Az állami iskolák építési költségeire 1906-ban a pesti Kereskedelmi Banktól kellett hitelt felvenni, s cserébe biztosítékul lekötöni Érd község összes ingó és ingatlan tulajdonát, jóvedelmét.

Kovács Sándor meggyőzően bizonyítja, hogy 1908-ban rendkívüli áldozatvállalásra volt képes Érd akkori vezetése, mivel szívügyének tartotta a népoktatás fejlesztését. A kötetből számadatok tükrében megismerhetjük, hogy az Eötvös-féle népiskolai törvény Érdet is hatásosnak bizonyult, az analfabétizmus felszámolásának mutatói három évtized alatt 1870 és 1900 között látványosan javultak. A szerző kitér a nemzetiségi kérdésre, s a forrásokban rábukkan egy izraelita felekezeti iskola nyomaira is.

A kötet harmadik fejezete részletesen ismerteti az állami elemi iskolákat és azok működését. Az *elemi illetve általános iskolák fejlődéstörténete* című fejezet részletesen bemutatja Érd valamennyi iskolájának fejlődését. Az önanonosságtudat, a helyhez kötődés, a cselekvő lokálpatriotizmus ezernyi példáját villantja fel az iskolai események, ünnepsé-

gek, rendezvények, sportversenyek bemutatásával.

Külön fejezet foglalkozik a fiú és leány polgári iskola szerepével és a középfokú oktatás intézményeinek bemutatásával. Elismerést érdemel, hogy feltárja az érdi szakképzés, szakmunkás képzés lépcsőfokait, az iparos tanonciskola létrehozásának körülményeit. Külön fejezet foglalkozik az érdi Vörösmarty Gimnázium tevékenységével, kitekintve kulturális kisugárzására, s a diákok országos, sőt nemzetközi jelentőségű versenyeredményeire.

A szerző – a könyv címéhez híven – a nevelés egyéb fontos színtereit sem hagyja figyelmen kívül. Hírt ad a jezsuita kispapneveléről, az apácázárdáról, a KALOT Népfőiskoláról, a Dolgozók Esti Általános Iskolájáról, az ifjúsági szervezetekről, az úttörő-, cserkész- és leventemozgalomról, a DISZ-ről és KISZ-ről.

A hetedik fejezet az óvodarendszer történetének főbb állomásait ismerteti, s külön részben utal a pedagógusok és iskolák helyzetének változására. A kötet nagy értéke, hogy a munkában nem sikadnak el az emberek, akik erőfeszítéseikkel, küzdelmeikkel, kudarcaikkal és sikereikkel bizonyították, hogy az oktatás és a nevelés minden korban nagy áldozatokat követel, nem hoz azonnali pénzügyi hasznot, de elhanyagolása felmérhetetlen károkat okozhat. A tanárok életkörülményei, erkölcsi, anyagi elismertségük minden korszakban igaz tükröi voltak a társadalomnak. A kronológiai összefoglaló és az életrajzi kislexikon, valamint a kiegészítő forrásokat közlő szöveggyűjtemény ugyancsak a kötet fontos értékei közé tartozik.

A szerző hangvászorgalmának bizonyossága a 85 ábra és fénykép összegyűjtése. Nem állt rendelkezésre polcokon bedosszított iratanyag, a forrásokat hosszadalmas búvárkodással sikerült felkutatni. Rendszerezése, értékelő elemzése nyomán átfogó, teljességre törekvő képünk lehet arról a hosszú folyamatról, mely Érdén az iskola és oktatás ügyét jellemezte. A jegyzetek és személynévmutató érzékelteti, milyen fontos az egyéni hozzájárulás, amit elődeink tettek utódaik érdekében az oktatás és a nevelés ügyében.

A 222 oldalas kismonográfia meggyőző képet ad arról, hogy mindig minden korban gyakran került előtérbe a tanárok, tanítók munkája. Társadalmi megbecsültségük, vagy annak elmaradása ellenére hivatástudattal dolgoztak, s munkájuk gyümölcszeként nagyon sok tehetséges érdi fiatal számára nyílt meg a továbbtanulás, a felemelkedés útja.

A kötetet *Kéringér Mária* szerkesztette, a kiadás feltételeit Érd Város Önkormányzata teremtette meg. Külön tisztelet illeti a Fejér Megyei Levéltár, a Pest Megyei Levéltár, a Székesfehérvári Püspöki Levéltár és a Csuka Zoltán Városi Könyvtár munkatársait, akik messzemenően támogatták Kovács Sándor munkáját. Elismerést illeti a német nyelvű összefoglaló készítőjét, *Csermely Mária*t. Köszönetet tartozunk dr. *Gulyás Sándor*, nyugalmazott szakfelügyelőnek értékes lektori tevékenységéért, vala-

mint számos érdi igazgatónak, pedagógusnak önzetlen hozzájárulásáért, segítőkészségéért. Az ő támogatásuk nélkül a könyv nem születhetett volna meg.

A kötetet végigolvasva visszalapozhatunk az ötödik oldalra. Ervényesek Dizseri Sándor, a Vörösmarty Gimnázium egykori igazgatójának ajánlásban megfogalmazott gondolatait: „Amikor vajúdo korunk nagy kérdéseire keressük az eligazító, problémákat tisztázó, egyben a jövő feladatait megfogalmazó válaszokat, szükségszerűen jutunk el a művelődés, az alkotó szellem, a tudás és az erkölcs közösségformáló világába, és jutunk el a gazdag világ nagyon fontos műhelyeihez, az iskolákhoz. Ezek feltárt és bemutatott sorsa, adottságai, feladatai igen értékes tanulságokat adhatnak és adnak.

Városunknak, Érdnek iskolatörténete e mostani gazdag ismertetésével szintén sokban eligazíthat, ösztönözhet bennünket.”

(Érdi Újság, Helytörténeti Füzetek sorozat 5. 2005.)

Dr. Kubassek János

A Jogtörténeti Szemle

Szeretnénk felhívni a honismeret iránt érdeklődők figyelmét „testvér-lapunk”, a Jogtörténeti Szemle tartalmas mondanivalójának fontosságára, tanulmányozásának szükségességére. Hazánk jogtörténete ugyanis elválaszthatatlan része a teljes körű honismeretnek. Jogrendszerünk, jogszabályaink befolyásolják az egyéni és társadalmi haladást, segítik illetve gátolhatják az ország fejlődését.

A magyarság jogi kultúrája – történelmünk hosszan elnyúló megpróbáltatásai ellenére – színvonalas, külföldön is sokszor „kényszerűen” elismert volt Árpád-házi királyainktól Werbőczyn át, a Deák Ferenc-i bölcsen kiengedélyezett gondolkodásmódig, a Trianoni tragédiát követő, két háború közötti, majd az azt követő kibontakozó időszakig; a negyven éves kommunista vészorszakon át az Európai Unió tagtságig. A hatalom és a jog viszonyának – általában nem a jog művelőinek hibájából – eltorzult alakulása némelykor nálunk is létrehozott nem kívánatos helyzeteket, amelyben a jog nem az ország előrehaladását szolgálta.

A Jogtörténeti Szemle nem tekint vissza olyan tisztes múltra mint a Honismeret – 1986-tól kiadványokkal négy évfolyam (1986, 1987, 1990, 1992) évenként változó számmal, majd 2003-tól évenként négy számmal jelent meg – ám tartalmát tekintve igen széles témaméretű a tematikája: tanulmányok, előadások, vitaindító gondolatok, szemle, adattár, könyvek, vitaestek, régi joganyagok, jogtörténeti arcképcsarnok, társasági élet stb.

Néhány jellegzetes téma a megjelentekből: a jogtörténet tudomány helyzete, fejlődése; Alkotmány- és államelmélet, magánjogi témakörök, kodifikáció, büntetőjogi témakörök, magánvád szabályozása; hagyomány és tisztelet (Rákóczi, Deák évfordulók, emlékülések); nemzethűség –

kollektív felelősség emberi, jogi dilemmái, problémái; jog és kultúra, jogi kultúra.

Az alapos elemzésekre épített tanulmányok, valamint az előadás-ismertetések közül néhány, közelebbi érdeklődésre számot tartó vázlatosan is érdemes bemutatni:

Az egyik tanulmány igen érzékletesen mutatja be a középkori Magyarország életében a központi hatalom tekintélyének megerősítését szolgáló racionális lépéseket, a királyt szolgáló és neki adózó idegenajkú, neki hűséget fogadó népcsoportok befogadását, az azzal kapcsolatos szabályozási kérdéseket. A XIII. század, az Aranybulla évszázada, a benne meginduló jelentős társadalmi, gazdasági átrendeződéssel, a központi hatalom tekintélyének megerősödésével. Ez utóbbit szolgálta a Szepességben és Erdélyben betelepülő szászok befogadása. A tanulmány nyomon követi a Szepesség jogkönyve, az ún. Szász tükör, Zipser Willkür kialakulását, a jogi artikulások (tulajdonjog, vagyon-, öröklési-, család-, kötelmi jog, eljárásjog, közjog) részarányait, alkalmazási, érvényesítési lehetőségeit, az évszázadok folyamán bekövetkező jogszervezeti, jogalkalmazási változásait. Megállapítja, hogy „...a középkorban egy-egy régió (...) lakosságát, nemcsak az azonos vallás gyakorlása és (...) művészetek kötötték össze és formálták szellemiségének és műveltségének karakterét, hanem a jogi normák is...¹ Nincs szegénykeznyvalónk, a középkori Magyarország jogi kultúrájának színvonalát európai összehasonlításban is megállja a helyét.

A Móra Ferenc 1923-as sajtóperéről szóló tanulmány az első világháború, a Komün és a Trianon utáni politikai helyzetre jellemző szélsőjobboldali bombamerénylet részleteiről, az író, újságíró, könyvtár- és múzeumigazgató erről írott igen kemény hangú újságcikkről, az ellene nemzetgyalázás címén indult per részleteiről, a mellette és ellene történt megnyilvánulásokról nyújt áttekintést. A cikk teljes terjedelmében megjelentetett egyik megállapítása: „...a politikai gyilkosságokat nem Magyarországon és nem a mi korunkban találták fel. Találkozunk velük az emberiség történetének legelső lapjain és ismerte őket minden kor és minden nemzet. De a merénylők mindig az üldözöttek, az elnyomottak soraiból kerültek ki, akár bosszú vezette őket, akár fanatizmus, s az áldozatokat mindig az elnyomók közül szedték. Nálunk mostanában fordítva van...²”

Egy másik tanulmány a magyarországi német-ség második világháború utáni sorsát taglalja, amely a „nemzethűség” vizsgálatoktól igen rövid idő alatt eljutott a kollektív felelősségre vonás gondolatáig. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány első intézkedése a szerződés értelmében már kollektív felelősségre vonási elemeket tartalmazott. Úgynevezett járási bizottságokat állítottak fel amelyek feladata a 16 évnél idősebb németek nemzethűségi szempontból való megvizsgálása. A szerződés ér-

telmében megvalósult vizsgálatok alapján döntöttek a retorziókról: kitelepítés, vagyonelkobzás, internálás stb. A bizottság megállapíthatta „azt is, hogy egyes német nemzethűségű személyek a hitlerista terror ellenére is nemzethűségüknek és demokratikus érzelmüknek bizonyosságát adták.” A baloldali vezetés közreműködésével a bizottságok „osztályszempotokat” is érvényesítettek a „kisnyilasok” engedékenyebb megítélésével, ebben a német nemzethűségűek általában nem részesülhettek. A tanulmány tételesen beszámol az 1945. év végéig tartó rövid időszak alatt tartott hivatalos ülésekről, döntésekről, német politikuskok megnyilvánulásairól, a különféle szervezetek határozatairól, a kitelepítendő létszámalképzésekről. A kitelepítendő létszámalképzés 200 és 450 ezer között változott. A szovjet illetékesek és Benes csehszlovák elnök (aki ebben az ügyben igen intenzíven tevékenykedett), valamint a magyar kommunista elit a minél nagyobb szám mellett érveltek. A nyugati szövetségesek ebben is mint minden másban, magára hagyták Magyarországot. Benes aktív részvétele azzal magyarázható, hogy a magas létszámú német kitelepítés lehetővé teszi minél nagyobb számú magyar áttelepítését, elűzését a szlovák területek tömbmagyarságából. A magyar kormány végül is 303 ezer fős javaslatot tett; Benes erőfeszítései, a szovjet vezetés partizánakciói, a nyugati világ érdektelensége megtette a magáét.³

A komáromi Selye János Egyetemen 2004. március 9-én elhangzott előadásról szóló cikk részletesen tárgyalja a benesi dekrétumok létrejöttéhez vezető utat, annak könyörtelen végrehajtását és jóvátehetetlen következményeit. Bemutatja a szlovák-magyar nyelvhatárok felvidéki, Trianonig lezajlott változásait, megemlíti az 1918/19-es fordulat után otthonukból elűdőzött 100 ezer magyart és a két világháború közötti érzoskok, tudatos magyartalanítási kampányok egész sorát, amelyek eredményeként a korábban vegyes lakosságú területek fokozatosan szlovákká alakultak. Az első bécsi döntést – amelyet az angol külügyminiszter „de jure” elismert, mert gyakorlatilag az etnikai határok figyelembevételével született –, valamint a müncheni egyezményt – amely különválasztotta Csehországot és a báballam Szlovákiát – követően Benes fellépésével az „új honfoglalás” meghirdetésével, az újjáalakult háború utáni „...Csehszlovák állam fundamentumába beépült a gyűlölet”. A győztes hatalmak potsdami értekezlete ugyan elutasította a magyar nemzethűség kitelepítésére vonatkozó csehszlovák kérést, ennek ellenére – szovjet egyetértéssel – folytatódott az önkényes eljárások sorozata: az úgynevezett „lakosságcsere”, a reszlovakizáció, a zárt magyar területeken élő több tízezer magyar Csehországba deportálása. Dobos László íróval szólva: „A magyarságot 1945–1949 között szervezett, programozott népiirtással pusztították.” A magyar vezetés a szülőföldjükön elűdőzött felvidéki magyaroknak azt a lehetőséget sem biztosította, hogy a korábban egy településen

¹ Blazovich László: A Szász tükör és a Zipser Willkür (Jogtörténeti Szemle 2004/1. Tanulmányok)

² Ruzsoly József: Móra Ferenc sajtópere 1923-ban (Jogtörténeti Szemle 2004/1. Tanulmányok)

³ Zimmer Tibor: A „nemzethűség” vizsgálatoktól a kollektív felelősség gondolatáig (Jogtörténeti Szemle 2004/1. Tanulmányok)

lakók továbbra is együtt maradhassanak. Rákosiék pedig 1949-ben lemondtak minden kárpótlásról a jóvátétel fejében. „A 45 után kiadott benesi dekrétumok és végrehajtásuk kimerítik az emberiség eleni büntett tényállását. Szellemük ma is él és negatív irányba munkál. Visszavonásukat Csehszlovákia korábbi és utód államainak jelenlegi vezetői sem kezdeményezték. Elmaradt a bocsánatkérés, esetleg egy szelíd főhajtás a magyar nemzet, illetve a felvidéki magyarság előtt. Ennek az erkölcsi jóvátételnek pedig már régen elérkezett volna az ideje”.⁴ Keménytelőleg az Európai Unió képes lesz ezt előbb-utóbb kikényszeríteni.

Végezetül egy érdekes témával foglalkozó tanulmányról, amely a magyar királysággal „társult” Horvátország területén fekvő önálló város, Fiume államjogi helyzetével foglalkozik a XIX. század második felében. Az 1868-as horvát-magyar kiegyezés az 1870-ben életbelépő ún. „provizórium” örvendetes hatása segítette a három etnikum (horvát, olasz, magyar) nemzeti, politikai, kulturális törekvéseinek eredményes megvalósulását. A szerző felvázolja a fejlődés hátterét nyújtó feltételeket, a jogi feltételrendszer kialakulásának legfontosabb fázisait. Elemzi a kiegyezést megelőző időszak közjogi vitáit, Fiume hovatartozását, státuszát rendező törvényeket (1776: Mária Terézia-féle törvény, 1779: királyi dekrétum, 1807. évi IV. törvény). Ezekben az évtizedekben a horvát befolyás, álláspont egyre erőteljesebben érvényesül. 1848 után a „teljes városi autonómiára törekvés” a jellemző, a három ütközőpont (horvát, olasz, magyar) egyensúlyi állapotban tartására. A horvát irodalom szerint „...a horvátoknak nem volt szerencsájük sem a Habsburg-házzal, sem Magyarországgal az utóbbi időkben pedig Itáliával. A várost mindig valamelyik nemzet igyekezett magának kisajátítani, vagy etnikai, vagy történelmi, vagy geopolitikai okokból”. Minthogy a kiegyezés után sem tudtak a felek megegyezni, ún. királyi bizottságokat hoztak létre, amelyeknek Deák Ferenc is tagja volt. Ekkor született meg az ún. „provizórium”, amely lezártnak tekintette a fiumei kérdés közjogi oldalát, rendezte az autonómia, a törvények, a vezetési ügyeit, igaz, csak „átmenetileg”, de a helyzet gyakorlatilag hosszú évtizedekig így maradt. „A kiegyezés utáni évtizedekre ennek ellenére létrejöttek Fiume gazdasági, kulturális fejlődésének, önálló autonómiájára alapozott, jogi és etnikai erőviszonyokon nyugvó alapjai, így a város és környéke ezekben az évtizedekben jelentős fejlődést ért meg. Majd a századforduló éveire ez az egyensúlyi helyzet egyre inkább megbomlott”.⁵ Ez is bizonyítja, hogy a más nemzetiségek feletti magyar fennhatóság kiegyensúlyozott életlehetőséget, biztonságot nyújtott, fejlődést szolgált az elmúlt évszázadokban, és nemcsak Fiume esetében.

⁴ *Izsók Lajos*: A benesi dekrétumok és a felvidéki magyarság szülőföldjéről való eltávolítása 1944–1949 (Jogtörténeti Szemle 2004/2. Előadás)

⁵ *Andrási Dorottya*: Fiume államjogi helyzetének rendezése és jelentősége a 19. század második felében a jogforrások tükrében (Jogtörténeti Szemle 2005/1. Tanulmányok)

A példaként felsorolt témák bizonyítják, hogy a magyar szellemi életben addig nem kellő súllyal szereplő témák kerültek a vizsgálatok homlokterébe. Az elemző cikkeket, ismertető írásokat, elemzéseket, kutatási beszámolókat elkötelezett, vezető jogtörténészek, jogtudósok, a hazai és a nemzetközi joggyakorlatban jártas jogászok, doktoranduszok, szakjogászok írják. Ez is biztosítja a kiemelkedő, érdeklődésre számot tartó színvonalnak.

A szaklap írásai bizonyosságot tesznek arról, hogy jogi kultúránk a görög eszmevilágon, a római jog hagyományain és a keresztény vallás európai szellemiségén nyugszik. Ezt a nemes hagyományrendszert a történelem többször aláasta, megingatta, ehhez időnként magunk is hozzájárultunk. Ennek ellenére újra és újra sikerült megőrizni a gazdag szellemi hagyaték folyamatosságát, jogi tradícióink újraélesztését, érvényesítését. Ennek tudatosításában és a helyes irányok kijelölésében jelentős segítséget nyújthatnak a Jogtörténeti Szemle írásai, említésre méltó kezdeményezései. Morális felemelkedésünknek, gazdasági előrehaladásunknak az ehhez szükséges biztonságosabb társadalmi háttér megteremtésének fontos feltétele ugyanis a jogtörténeti folyamatok tudományos elemzése, a szükséges fejlesztési rendszer korszerűsítési folyamatok elindítása.

E rövid bemutatás kapcsán is látható, hogy honismeretünk teljesebb körűvé tételéhez elengedhetetlen jogtörténetünk meghatározó elemeinek ismerete. Ezért tisztelt olvasóink ajánljuk szíves figyelmükbe a Jogtörténeti Szemle tanulmányozását.

Dr. Marosvölgyi Ágnes

BATHÓ EDIT:

A jász viselet

Jászsági Füzetek 36.

2004 karácsonyán a Jászság néprajza iránt érdeklődők újabb értékes kötetet tehetnek a karácsonyfa alá, ekkor jelent meg ugyanis *Bathó Edit* jászberényi etnográfusnak, a Jász Múzeum igazgatójának új könyve: *A jász viselet* címmel. A kötet a Jász Múzeum alapítása 130 éves évfordulójának évében került kiadásra, a Jászsági Füzetek harmadik tagjaként.

A szerző jászberényi születésű, középiskolai tanulmányait a helyi Lehel Vezér Gimnáziumban végezte. 1985-ben etnográfusi képesítést szerzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen, majd 1993-ban néprajzból egyetemi doktori címet, 2005-ben pedig Ph. D.-fokozatot kapott ugyanott. 1994-től a jászberényi Jász Múzeum igazgatója. Szerkesztője és felelős kiadója a Jászsági Füzetek című sorozatnak. A népviselet kutatása mellett foglalkozik a jászsági táncélet, az emberélet fordulóival, a szőlőművelés és a méhészkedés témájával is. Eddigi működése során számos nagy sikerű kiállítást rendezett múzeumi munkatársaival, s ezek közül is igen nagy érdeklődést váltott ki 2002-ben a *Jászság népviselete* című tárlat. 2004 nyarán rendha-

gyó divatbemutatót rendeztek a múzeum udvarán, ahol a régi ruhadarabok rekonstrukciói, a hajdani jász viseletet elevenítették fel a nézők szeme előtt. Az eseménnyel kapcsolatban így méltatták a szerzőt: „H. Bathó Edit tette újra divattá a jász viselet *hordását*”. Ennél szebb elismerés valószínűleg nem is hangozhatott volna el egy olyan kutató számára, akinek sikerült a már feledésbe merült jász viseletet újra a köztudatba hoznia. S hogy ez valóban mennyire sikeres volt, bizonyítja az is, hogy azóta egyre több jászszági illetőségű lakos (nők és férfiak egyaránt) készítettet magának XVIII–XIX. századi, korhű jászöltözéket, jászra és a jászapáti Rokolya Varróműhely szakmai segítségével.

A friss kötetnek igen nagy a jelentősége a magyar néprajzi bibliográfiában, hiszen számos alkalommal megkérdőjelezték már a jász viselet kutatásának létjogosultságát, s így tulajdonképpen magának a viseletnek a létezését. Jóllehet többen érintették már a témát korábbi kötetekben és tanulmányokban (Prückler József, Kresz Mária, Erdész Sándor, Tóth János, Gulyás Éva stb.), de mégis ez az első igazi összefoglaló munka a témában, amely számos új adatot is közöl a jászok hajdani és mai viseletéről.

A könyv négy nagy részre tagolódik. Az *első fejezet* részletes leírás a jász viselet legkorábbi korszakáról a XIII–XV. századból. Megfelelő dokumentumok hiányában a kutatás itt a régészeti ásatások leleteire támaszkodott. Az első, jász viseletre vonatkozó régészeti adatokat Selmeczi László közölte Jászberény-négyszállási, 1980-as években végzett ásatása során, majd újabb kutatással Jászfényszaru-Kozmadamjászszállása területén 1996–97-ben tovább gyarapodtak az ismeretek. Annak ellenére, hogy a férfi sírok kevesebb leletanyagot tartalmaznak, mint a női sírok, mégis megállapítható belőlük, hogy a női és a férfi öltözködés ebben a korai időszakban egymáshoz igen hasonló volt. A Jászság éghajlati körülményei miatt ugyan minden szövet és bőrnemű elpusztult, az idő múlását kiálló darabokból azonban fel lehet vázolni a hajdani viseletet, és ezen tárgyak (férfi övcsatok, ruhakapsok, övek veretei, fülbevalók, gyöngysorok) illusztrációi segítenek annak elképzelésében.

A *következő időszakot* (XVI–XVII. század) a jászok magyar feudális társadalomba illeszkedésének folyamata, és a török hódoltság jellemezte. Buda elfoglalása után a Jászság török fennhatóság alá került, s a terület számos lakója menekülni kényszerült. A földhöz kötött kiváltságok azonban lassanként visszacsalogatták az elvándorlókat, sőt új lakosokat is vonzottak pl. Nógrád, Gömör, Pest és Heves megyékből. A szerző szerint a török hódítás, a katolikus hitre való áttérés, és az újonnan betelepülők népi kultúrájának néhány különbözősége együttesen a jász viselet változását eredményezte. A kor legfontosabb dokumentumai a török oklevelek, valamint a gyöngyösi Balázs deák vándorkezelő számadás-könyvei. Az iratok tanúsága szerint számos új textília jelent meg a Jászságban, így pl. az abanosztó, a török kordovány, skófiom, a szattyánbőr, valamint a kiscicer elnevezésű posztó.

A török hódoltság megszűnése gazdasági fejlődést hozott magával, s ez az öltözködés újabb változását eredményezte. A XVIII–XIX. századot a jász viselet virágkorának tartják, így nem véletlen, hogy erről az időszakról már jóval több adatunk van, mint az előző századokból. A jászokun redemptio (1745) után a viselet új formákkal és textíliákkal bővült, s ez a változás igen sajátossá tette. A fejezet bemutatja a parasztpolgári viseletet, a XIX. századi viseletábrázolásokat, a betelepülő görög kereskedők árukészletét, a leggyakrabban használt alapanyagokat, a katonai viseletet, a jászszági szűcsök és szabók munkásságát, a hétköznapi és ünnepi viseletet, valamint a jász viselet minden egyes elemét.

A *negyedik rész* arról szól, hogyan éledt fel a jász viselet a XX. század '70-es éveiben a jászszági tánc-csoportok, a díszítőművészeti szakkörök és a bandériumok segítségével. Az 1989-es rendszerváltás óta pedig még többen fordultak a régi hagyományok felé, és varrtak maguknak hagyományos jász öltözéket.

A 168 oldalas kötetet számos színes és fekete-fehér kép illusztrálja, valamint néhány szabásminta is tartozik hozzá, amely segítségével az ügyesebb kezű olvasó saját maga is elkészítheti a pruszlikot, a hosszúujjú nyárikát és a zsinóros öltönyt.

Az érdeklődőknek jó hír, hogy a szerző tovább folytatva kutatásait, már a kötet második kiadását tervezi még több új adattal és illusztrációval, ami a munkát valószínűleg ugyanolyan érdekessé és értékesé teszi majd, mint amilyen az első kiadás.

(Jászberény 2004.)

Vaprezsán Krisztina

MAJDÁN BÉLA:

A balassagyarmati zsidó közösség emlékezete

Egyre több helytörténeti kiadvány tárgya a településen egykor élt zsidóság. Balassagyarmat is megemlékezik hajdani zsidó polgáraitól. Róluk szól Majdán Béla tanár, helytörténész és lokálpatrióta könyve, amely a Kertész István Alapítvány és a Balassagyarmati Zsidó Hitközség kiadásában 2005-ben jelent meg, igényes kiállítással, sok képpel és illusztrációval, 128 oldalon. A szerző az Ipolymenti Zsidó Gyűjtemény és Kiállítóterem létrehozója és vezetője, keresztény emberként a balassagyarmati zsidóság lelkes kutatója, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem művelődéstörténeti fakultásának hallgatója. Művében Magyarország egyik legrégebbi hitközségét örökíti meg, amely saját erejéből Közép-Európa egyik legnagyobb ortodox zsinagógáját tartotta fenn egészen a sötét idők eljöveteleig. A hívek Auschwitzba deportálása után elárvult zsinagógát a németek rakárnak használták és a szovjet előőrsek megjelenésekor felrobbantották. Romjait 1950-ben egy budapesti utász alakulat tette a földdel egyenlővé.

A könyv első fejezetében az Ipoly-menti diaszpóra múltjának történeti tényeivel ismerkedhet meg az olvasó. A török uralom után telepítéssel kerültek a zsidók a városba, amelynek fejlődéséhez nagyban hozzájárultak. Elsősorban a Habsburg-birodalom országaiból érkeztek, de a híres itáliai Luzzati-dinasztia leszármazottai is feltűntek itt a városban. Vallási-kulturális központ szőlőjükre a város. Neves rabbik működnek itt mint Deutsch Áhron Dávid, a legendás pozsonyi Chátám Szofer tanítványa, akinek történelmi szerepe volt a kiegyezés utáni ortodox-neológ ellentét kialakulása idején. Szomorúbb képet nyújt a két háború közötti korszak, annak ellenére, hogy a gyarmati zsidók közül 46 esett el a világháború frontjain és a helyi zsidók polgártársaikkal együtt résztvettek a város 1919. január 29-i megvédésében a cseh katonaság ellen, amelynek köszönhető a város magyarnak megmaradása, már 1920-ban elbocsátják a Mezőgazdasági Gépjavitóműhely és Szerszámáru gyár zsidó dolgozóit. Később javult a helyzet, saját újságot adnak ki, fényképek tanúskodnak a pezsgő kulturális életről, társadalmi kapcsolatokról, de 1944-ben, a német megszállást követően, ahogy másutt is elszabadul a pokol. Mindenkit elhurcolnak, Magos (Munk) Dezsőt, a balassagyarmati strand építését sem menti meg sem kikeresztelkedése, sem az alispán pártfogása. Öngyilkos lesz a vagonban, amely a hitközséget Auschwitzba viszi – ahonnan nagyon kevesen térnek vissza.

Harmadik fejezetben a holocaust helyi következményeiről, emlékének jelenkori ápolásáról kívánja tudósítani a túlélőket, az el- és leszármazottakat és általában a közvéleményt. Az életben maradt zsidók zömmel kivándorolnak – élükön az utolsó rabbi –, esetleg a fővárosba települnek. Az aktív hitélet lassan a hagyományápolás váltja fel. Nagy jelentőséget kap a temető, ahol a mártír-emlékművön az elhurcoltak mintegy negyedének neve olvasható, a többieknek a hozzátartozói is nyomtalanul elpusztultak. Itt kell megemlíteni Kertész István tevékenységét, aki az 1970-es évektől két évtizeden át próbálta a zsidótemetőt menteni a pusztulástól, tájékoztatást nyújtva az érdeklődőknek. Ő hozta létre 1992-ben a balassagyarmati zsidó örökséget ápoló Alapítványt, megkezdve azt a sajátos napjainkban is létező „balassagyarmati micvét.” A könyv három nyelven olvasható teljes címe „Tudósítás a balassagyarmati micvéről és a műemlék zsidó temetőről” – aminek a gyűjtemény megalapítását és a temető rendbehozását köszönheti a város. Az utolsó fejezet bepillantást nyújt a zsidó temetők közül megérdemelten elsőként országosan védett műemlékké nyilvánított helyi temető értékeinek együttesébe. 2004-ben lefényképezték mind a 3300 sírkövet, ezek legérdekesebbjei bekerültek a kiadványba emelve annak szépségét.

A mű utószava fényképekkel utal az innen elszármazott – sajnos egyre fogyatkozó – egykori balassagyarmati polgárokra, akik új hazájukban is ápolják szülővárosuk emlékét. Melegen ajánljuk a szép könyv elolvasását, a néhai balassagyarmati zsidóság megismerését!

Róbert Péter

BÉKEFI ANTAL:

Munkaritus, munkarigmus, munkadal

Ha kézbeveszi az olvasó ezt a 688 oldalas, kemény kötésű, szép kiállítású kötetet, már fizikai értelemben vett „súlya” is érzékelteti, hogy rendkívüli könyvet tart kezében. Aztán elcsodálkozik témájának újszerűségén. Hiszen Kodály Zoltán még az 1937-ben megjelent Magyar népzene című könyvének előszavában írta: „Bár lényegében új anyagra nem számíthatunk, a meglévőnek alaposabb megismerésére, újabb és pontosabb megfigyelésére, a hiányos szövegek kiegészítésére állandóan szükség van”. Szinte hihetetlen, hogy jó fél évszázad múltán Békefi Antal ilyen „új anyagot” gyűjtsön össze népzene területén eddig kellő figyelemre nem méltított területről, még hozzá ekkora mennyiségben. Sőt – amint azt a könyv elején lévő Szerkesztői gondolatokból megtudjuk, e kötet hatalmas anyaga csak egy része *munkarigmus, munkadal* gyűjtésének, melyet még-remélhetőleg két hasonló fog követni.

Szinte hihetetlen, s a néphagyomány hatalmas erejéről tanúskodik, hogy a XX. század végén, 1970–1980 között ilyen ősi hagyományokat őrző népzenei anyagot lehessen gyűjteni. Kodály Zoltán 1925-ben egy magyar népdalest műsorában a következőket mondta: „A falu most búcsúzik a régi hagyománytól. A fiatalsága már nem veszi át. Rajtunk a sor. A tűznek nem szabad kialudni!”

Ez a belső „tűz” vezeti Békefi Antalt, hogy az 1925-ben még fiataloknak számító „öregjeitől”, fáradságot, időt, s anyagi áldozatot sem kímélve ilyen óriási anyagot kutasson fel. Amint azt a munkájában már 1980-ban elkészített *Munkadatok* című munkájában írja: „Gyűjtőútjaimra saját gépkocsimmal jártam. Ez lehetővé tette, hogy a modern gyűjtés nélkülözhetetlen kellékeit: a magnetofontokat, fényképezőgépeket, állványokat, lámpákat, telepeket, a leggyakrabban sátrunkat is magunkkal vigyük. Útjaimra a legtöbbször elkísért a feleségem is, aki a feltáró, szervezőmunkában, sokszor a kérdésben, s a felvételek elkészítésében is fáradhatatlan segítőtársam volt mindvégig, s vállalta az úttalan és sokszor kilitálatlan utak minden fáradtságát és viszontagságát”.

A *munkarigmusok* – vagyis a kis hangkészletű munkadatok – nem érik ugyan el a népdalok dallamosságát, mégis rendkívül fontosak, értékesek, mert a zene keletkezésének őskorát őrzik évezredekkel ezelőtti időktől napjainkig. „Kialakulásuk időben megelőzi a népdalok kialakulását (...) Ha azonban úgy tesszük fel a kérdést, hogy e dalok megismerése mennyiben gazdagít minket népzeneink korábbi fejlődéstörténetnek megismerésében, akkor felbecsülhetetlen értékűeknek kell őket tartanunk” – vallja méltán a szerző.

Saját gyűjtése mellett közreadja az e témakörben előtte élszórta megjelent, mástól való anyagot is. Így Bartók Béla kúrdallam-gyűjtését. De az ókori klasszikusoktól, s a Bibliától kezdve, a rokon népek, a szomszédos, sőt távolabbi európai népek irodalmában található munkadal anyagot is áttanulmányozta és közli. Így megteremt az összehasonlítás lehetőségét is. Fontosnak tartja, hogy a magyar anyag mellett a nemzetiségi anyag is fel-

gyen gyűjtve és helyet kapjon a gyűjteményben. A gyűjtőterület lehetőleg feleljele a teljes magyar nyelvterületet, a munkadalokhoz kapcsolódó szokás – vagy hiedelemanyag is részletesen be legyen mutatva.

Csupán ebben a kötetben közölt anyag határainkon belüli 318, s határainkon kívüli 86 helységből (Ausztria, Horvátország, Jugoszlávia, Románia, Szlovákia, Szlovénia és Ukrajna területéről), 305 adatközlőtől való. Megismerhetjük e fejezetekből az állattartó emberek napi munkáját „Napkel-tétől napnyugtáig”, az állatokat terelő kiállításokat, füttyjeleket, a kolompok, csengők, csörgősbotok, ostorok eszköztárát, a hozzájuk kötődő hangzó anyagot. Továbbá a fejfő, köpülő mondókákat, dalokat. A munkás hétköznapi költészetét, s az ünnepek, jeles napok szokásait, dalait. A sertéstartást a kezdetektől napjainkig: A kanászkürtöket, rézkürtöket a rajtuk játszott dallamokkal, sőt azok paródiáit. Mágikus szokásokat, bőségvarázsló mondókákat. A disznótartás jeles napjait egészen a disznóvágásig, disznótorig. Káprázatosan színes világ tárul itt az olvasó elé. S micsoda gazdagságban!

Sajnos Békefi Antal e területen végzett gyűjtőmunkáját, annak megírását nem tudta egészen befejezni, megjelenését sem érthette meg, mert 1982-ben „...egy váratlan szívvroham kiütötte kezéből a tollat, befejezetlenül maradtak könyvespolcain a kézirat vaskos kötegei – mintegy 3600 gépelt oldal. Nem tudta már kandidátusi értekezésnek sem beadni”.

„Szerencsés helyzet – írja A posztumusz kiadás elé című fejezetben Sebő Ferenc, a Hagyományok Háza szakmai igazgatója, hogy a szerző fia, Békefi Antal Attila édesapja utolsó éveiben, mint „tudományos segéde” szerzett annyi betekintést az anyagba, hogy képes volt értelmezni, teljessé tenni és publikációra előkészíteni a fennmaradt kéziratot. Az ő áldozatos munkája, elkötelezettsége nélkül ez a nagyszabású forrásmunka nem válhatott volna közkincsé.”

„Tíz év sok száz kilométerre és rengeteg munkárája, gyűjtési gyönyörűsége eredményeként egy azóta elsüllyedt világ emlékeit tartja kezében ez olvasó – írja a „szerkesztő” e hatalmas kötetről. Igen. Csodálatos örökséget. S nekünk „örökösöknek” a kötelességünk, feladatunk ezt az örökséget megtartani, ápolni, mert gazdagodunk általa és segít minket gyökereinkhez való kötődésünkben, azonosságunk megőrzésében.

(Posztumusz kiadás. Hagyományok Háza Budapest, 2005.)

Barsi Ernő

KRISTON VÍZI JÓZSEF: Homo Ludens Hungaricus

Kriston Vízi József neve ismerősen cseng minden olvasó fülében, aki a játék és játszás témakörében tanulmányokat, kutatásokat folytatott vagy csak laikus érdeklődőként kísérté figyelemmel az utóbbi időszak játékelméleti publikációit. A teljesség

igénye nélkül hadd hívjuk fel a figyelmet a szerző néhány jelentősebb kiadványára. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 2002-ben a Tudós tanárok – tanár tudósok sorozatban jelentette meg Kiss Áron című életrajzi és szemelvénykötetét. A PONT Kiadó 2003 végén adta ki *Közös nyelven Ungon, Berken* című művét, melyben a múlt évszázad elejének játéktanulmányaiból ad izeltőt. A Kecskeméti Lapok Kft gondozásában, 2004-ben jelent meg a *Játékosok, vígságtévők a Duna-Tisza közén* című tanulmánykötete, mellyel bebizonyította, hogy saját műhelyében is találunk közlésre, váltogatásra méltót.

Legutóbb ismét a PONT Kiadó jelentetett meg egy válogatáskötetet a játékkutató etnográfus tollából, amely mintegy elege és szintézise az utóbbi két kiadványnak. Várakozásunknak megfelelően megtalálhatjuk benne a nagy elődök előtti fűhajtást éppúgy, mint az empirikus kutatásokon alapuló szaktudományos közleményeket. A kötet írásában újra és újra felbukkan Kecskemét: az az inspiráló szellemi közeg, amelyben a szerző – elsősorban a Szórakaténusz Játékmúzeum és Műhely vezetőjeként – végérvényesen eljegyezte magát a játék és játszás történetének, jelenének és jövőjének ügyével. A játékkutató etnográfia maga is közösség-szervező ambíciót és képességet, mélyen megélt – már-már gyermeki – játékoságot, nyitottságot, könnyedséget követel meg művelőjétől, s Kriston Vízi József kötetének lapjait forgatva szinte kézzelfogható ez az attitűd. A szerző képes ötvözni a tudományos alaposágot a széles nagyközönség igényeinek megfelelő közérthetőséggel, elhivatottságát képes a közös ügy iránti mozgósító erővé tenni. Erről maga a szerző így vall előszavában: „Az évek folyamán meggyőződhettem, hogy mind többen vannak, akik a felnőtt élet megéléséhez is nélkülözhetetlen játék/játszás fontosságát nem csupán eredendő jókedvük kisugárzásával – hanem tudásukkal is hirdetik”.

A tanulmánykötetből nyilvánvalóvá válik, hogy a hagyományos játékok leírása, utókorra hagyományozása nem globalizálódó, elidegenedő világunk sziszifuszi értékmentő kísérleteként jelent meg a XX. század végén. Kiss Áron 110 évvel ezelőtt megjelent Magyar gyermekjáték-gyűjteménye ugyanezt a nemes célt szolgálta. Nyilván nem véletlen ugyanakkor, hogy korunkban újra égető szükség támad rögzíteni, és közös emlékezetünkbe idézni azt a hagyománykincset, amelyet Kiss Áron pedagógiai, filozófiai, etnográfiai kitekintést sem nélkülöző alpművében ránk bízott. Kiss Áron több írásban is megidéztek, ezek közül tudománytörténeti értékű a *Tematikus katatások Kiss Áron játékgyűjteménye alapján* című írás.

A játékkultúra története ugyanakkor nem csak játékleírások, elméleti összefoglalók együttese. A folyamatosan változó szervezeti keretek között megvalósuló kutatások, a szellemi műhelyek kialakulása és finanszírozása is hozzátartoznak a tudománytörténet kulisszáihoz. Ebben a világba enged bepillantást egy rövid időtartamot vizsgálva A magyarországi játékkultúra állami támogatása a XIX. század második felében című írás.

Kriston Vízi József nemcsak a régmúlt nagyjait idézi meg, hanem méltó terjedelmet szentel a közműlt gyermekjáték-kutatóinak is. Míg az előbbiekre Kiss Áron vagy Bellosics Bálint, az utóbbiakra Kresz Mária (1919–1989) a példa, akit személyes hangvétellő, mégis tudományosan alapos írásban idéz meg a szerző. „Bízunk abban, hogy Kresz Mária – tanítványai és követői láttán örömmel, amúgy pedig inkább elnézően – mosolyog a messzeségből”. Ugyancsak alapos csoportképet kapunk a játékkutató néprajzosok zárt, de annál aktívabb köréről a *Játékvízió – körkép egy kötet apropóján* című záró tanulmányban.

A szerző nemcsak tanulmányíróként, de terepi kutatóként is betekintést enged műhelyébe: az *Útmutató a gyermekjátékok gyűjtéséhez* című írásában például az adatközlők megkeresésén, a játékok, játszási szokások tipizálásán át az életkori sajátosságok játékszokásokra gyakorolt szerepéig kapunk útmutatót. Ennek gyakorlati alkalmazását követhetjük nyomon *A játszó gyermek Halason* vagy *a Játék és szórakozás Pusztafaluban* című dolgozatban.

Kriston Vízi József – bevezetőnkben már megidézett – műveinek egyik legjellemzőbb értéke, hogy konkrét példákon keresztül ismerteti meg a különböző játékművekkel. Versikék, kották, szemléltető rajzok, fényképek vagy éppen a *Hintaformák és a hintázás szokásai Közép-Kelet-Európában* című cikk hozza közel az olvasókhöz a témát, s világít rá a kutatás, rögzítés, elemzés fontosságára.

Talán a fentiekből is kiderül: Kriston Vízi József munkája igazán sokszínű, térben és időben is hosszú utat bejáró tanulmánykötet. Az írások keletkezése között eltelt több mint 20 év (1981–2003) éppúgy széles időszávot jelöl ki, mint a témaválasztás (XIX–XX. század) időintervalluma. A recenszenben felmerülő egyetlen hiányérzet talán az éppen a sokszínűségből fakadó inkoherencia, mely a nagyon különböző témájú és stílusú írások között érzékelhető. Fenti összefoglalónk egyszerre kísérlet egyfajta csoportosításra, valamint elismerő főhajtás a mindenkor Homo Ludens Hungaricus, és annak ismerője, kutatója, újraélesztője előtt.

(PONT Kiadó, Budapest, 2005.)

Szontagh Pál

Forradalmak – győzelmek és leveretések

2006-ban emlékezünk az ötven esztendeje kitört és leverett 1956-os forradalomra és szabadságharcra. Az elmúlt fél évezredben a magyarságnak nem ez volt az első dicsőséges, de elbukott szabadságharca. Gondoljuk Dózsa György kaszás parasztjaira, Bocskai hajdúira, Thököly és Rákóczi talpasaira, kurucokra, Kossuth Lajos honvédeire s a többiekre, a hősökre.

Az első borítón a csíkkászoni Nyergestetőn álló emlékmű látható. A Nyergestetőről a következőket olvashatjuk Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása* című művének második kötete, 1869. 49–50. oldalán: „...itt állott 1849-ki aug. 1-jén Tuzson János honvédezedes, ki Bem által Moldvában felejtetvén, esetlegesen éppen a szentgyörgyi csatavesztés után érkezett vissza Háromszékre, hol minden veszve levén, kis csapatjával s néhány ágyúval, Csík felé vette útját. Miután Kászoni-Újfaluból a felnyomuló oroszok és az azok után jövő Clam-Gallas elől egy heves csata után visszavonulni volt kénytelen; (jul. 31-én) a Nyergestetőn állítá fel fedett helyzetben ágyúit s elszánt honvédeit. A mitsem sejtő oroszok minden elővigyázat nélkül tömegeken nyomultak fel a meredeken emelkedő országoton, Tuzson bevárta lőtávolságra, s akkor kartács-tüzzel seprété őket le. Sokszor kísértének az oroszok elszánt, kétségbeesett rohamot, de az oroszokként harcoló honvédek és a halált osztó ágyúk mindig visszaterelték. Végre találkozott egy kászoni oláh, ki a kozákokat mellékösvényeken bevezeté Szentmárton felé Csíkba, s így a nyergesi hadállás megkerülve, hátulról levén fenyegetve, Tuzson kénytelen volt az eltiport szabadság ezen utolsó győzelmé után feladni hadállását, s a tusnádi szorosból elvonuló Gál Sándorral csatlakozva, a Mitácson átcsapni. Az úttól jobbra eső magaslaton az ágyúk mellvédjei most is látszanak. Ezek egyedüli emlék-jantjai a Székelyföld kétségbeesett végküzdelmeinek; és midőn a hazafi a dicső napok emlékei által szentesített hantokat tapodja, midőn e hősi harcok emlékeivel találkozik, ne szomorodjék-e el? Ne, mert e harcok nincsenek eredmény nélkül: azok erkölcsi nagyságuk egész fényében állnak a világ előtt, és a szent szabadság érdekében kiontott vér bizonyos gyümölcsözni fog, s eredményes lesz, ha nem is a küzdőkre, de bizonyon az azok utódaira nézve.”

Az 1946–1948. évi magyar–szlovák ún. lakosságcsere által elindított népességmozgás
(Illusztráció Horsa Istvánné 53-57. oldalon levő írásához)

